

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи Шамсудинова Махтовбӣ Абдуалимова дар мавзуи «Чанбаҳои назариявии ономастикаи осори бадеӣ (дар мисоли осори Аҳмади Дониш)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.19. – Назарияи забон пешниҳод гардидааст.

Мусаллам аст, баррасии маводи ономастикии осори фалсафӣ, таърихӣ, ҷуғрофӣ, адабӣ ва бадеӣ дар забоншиносии тоҷик дар охири асри XX оғоз гардида, бо саъйю кӯшишҳои муҳаққиқони тоҷик дар ин самт қорҳои шоиста ба сомон расидааст. Албатта, дар ин самт ҳоло низ қорҳои зиёде мавҷуд аст, ки таваҷҷуҳи муҳаққиқони риштаи номшиносиро пайваста ба худ ҷалб мекунад. Аз ин ҷост, ки ба риштаи таҳқиқ қашидани исмҳои хос таваҷҷуҳи муҳаққиқони соҳа, махсусан, забоншиносонро қайҳо ҷалб намуда, бо таҳқиқи маводди ин самт масъалаҳои норӯшани бахши забоншиносӣ равшан гардида, маводи ғирдовардаву таҳқиқнамудаи онон барои ғанӣ гардонидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ, ташаккул ва рушди номшиносӣ кумак карда метавонад. Дар номшиносӣ баробари таҳқиқоти солҳои охир, тавре зикраш рафт, боз паҳлуҳои таҳқиқношудаи осори бадеии ашъори шоирону нависандагони адабиёти мумтоз ва муосир, махсусан, осори Аҳмади Дониш то имрӯз ба таври пурра ва комил мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Бинобар он, аз ин ҷиҳат интихоби мавзӯ доир ба таҳқиқи ономастикаи осори ин нобиғаи нимаи дуоми асри XIX фарҳангу тамаддун ва адабиёти тоҷик дар доираи ин диссертатсия айни муддаост. Дар воқеъ, осори Аҳмади Дониш яке аз манбаъҳои беназири таърихӣ номвожаҳо маҳсуб ёфта, зимни офаридани онҳо аз нуқтаи назари тасвир, пайдарҳамии воқеаҳо, фарогирии мавзӯ ва ҷиҳатҳои луғавӣ-маъноӣ маҳорати баланди эҷодкорӣ ӯ таҷассум мегардад.

Бояд гуфт, ки ба сифати мавзуи таҳқиқ қарор гирифтани чанбаҳои назариявии ономастикаи бадеӣ (дар мисоли осори Аҳмади Дониш) дар забоншиносии тоҷик пажӯҳиши нав буда, дар он таҳқиқи пурра ва комили ономастикаи осори таҳқиқшаванда мавриди таҳқиқи амиқ қарор гирифта, барои баррасии масоили муҳимми омӯзиши номшиносии забони тоҷикӣ, баррасӣ ва таҳқиқи илмӣ номҳои ашхос, таҳаллусу лақаби одамон, лақаби ҳайвонот, номҳои шаҳру деҳот, баҳру дарёҳо, ҷурмҳои осмонӣ, офатҳои табиӣ мусоидат мекунад. Мавзуи таҳқиқ бо барномаҳои таълимӣ ва илмӣ самтҳои филологӣ робитаи зич дошта, ба мавзуи соҳавӣ мутобиқат карда, мақсади таҳқиқ муайян намудани ономастикаи осори Аҳмади Дониш аз нигоҳи забоншиносӣ доништа мешавад. Барои амали кардани ин мақсади таҳқиқ унвонҷӯ доираи

тасвири ҳудуди таърихӣ-ҷуғрофии Мовароуннахру ақсои олам, вижагиҳои маъноӣ ва сохтори маводи ономастикии осори адибро мавриди баррасӣ қарор дода, ҳамзамон онҳоро аз нигоҳи вижагиҳои луғавӣ ба антропонимҳо, топонимҳо, гидронимҳо, оронимҳо, астрономҳо ва амсоли инҳо дастабандӣ карда мавриди баррасӣ қарор додааст.

Ба сифати объекти таҳқиқ осори бадеӣ, фалсафӣ ва таърихӣ Аҳмади Дониш, аз ҷумла, «Наводир-ул-вақоеъ», «Меъёр-ут-тадаюн» ва «Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития» ва ва осори муҳаққиқони муосир роҷеъ ба соҳаи номшиносӣ, фарҳангу луғатҳо, мақолаву асарҳо, сарчашмаву маъхазҳои таърихӣ ҷуғрофии дар қарнҳои гузашта таълифгардидаи классикӣ ва муосир дониста мешавад.

Навгонии таҳқиқ дар он аст, ки дар диссертатсия бори нахуст номшиносии насри Аҳмади Дониш мавриди таҳқиқ қарор гирифта, асосан, дар он антропонимҳо ва топонимҳои осори фалсафӣ ва бадеии Аҳмади Дониш аз нигоҳи маъноӣ, вижагиҳои луғавӣ ва сохтор мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор мегиранд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқ дар он аст, ки бори нахуст дар боби номшиносии осори насри фалсафӣ ва таърихӣ маорифпарвари тоҷик Аҳмади Дониш таҳқиқ ба анҷом расида, дар асоси маводди ономастикии осори ин адиб ҷаҳонбинӣ ва дараҷаи фаъолияти нависанда дар замони худ, аз ҷумла оид ба мавзӯҳои сафарнамудаи ӯ, ҳамсуҳбатон ва ашхоси воқеию тахайюлӣ, ки дар осори насрии ӯ тасвир ёфтаанд, маълумот кофӣ пайдо кардан мумкин аст.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он аст, ки барои баргузории дарсҳои назариявӣ ва амалӣ аз забоншиносии таърихӣ ва ономастикаи таърихӣ ва амсоли инҳо мусоидат карда, истифодаи антропониму топонимҳои фаровони осори Аҳмади Дониш дар шарҳу маънидод, таҳлилу таҳқиқи масоили гуногуни решашиносӣ, калимасозӣ, овошиносӣ, грамматика ва дигар қисматҳои забоншиносӣ мадади амалӣ хоҳад расонд.

Диссертатсия ба шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.19 – Назарияи забон мутобиқат менамояд.

Муҳтавои асосии диссертатсия ва масъалаҳои меҳварии таҳқиқ дар конференсияҳои ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (2018-2022), конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи

Сотим Улуғзода мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар робита ба таҳқиқ унвонҷӯ 9 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 мақола дар маҷмуамақолоти конфронсҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ (солҳои 2018-2022) ба нашр расондааст.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб бо фарогирии фаслҳо, хулоса ва рӯйхати адабиёт таркиб ёфтааст, ки дар маҷмуъ 172 саҳифаи чопи компютери ро ташкил менамояд.

Дар боби якуми диссертатсия, ки «Таҳлили назариявии номшиносии осори бадеӣ» ном дорад, асосан, аз бобати мулоҳизаҳо доир ба масъалаҳои назариявӣ ва амалии номшиносӣ дар осори бадеӣ, баррасии масъалаҳои назариявӣ ва вижагиҳои номвожаҳои осори бадеӣ, гидронимия, оронимия, антропонимия, астротопонимия меравад.

Дар боби дуюми диссертатсия «Қабатҳои забонии номвожаҳои осори Аҳмади Дониш» ҷиҳатҳои луғавӣ-маъноии номвожаҳои эрониясос дар осори Аҳмади Дониш, масъалаҳои назариявии вожаҳои иқтибосӣ, номвожаҳои иқтибосии арабӣ, номвожаҳои туркӣ-муғулӣ, номвожаҳои русӣ-аврупоӣ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтааст.

Боби сеюм «Таҳлили сохтории ономастикаи осори Аҳмади Дониш» ном дошта, ба масъалаҳои назариявии таснифоти сохтории номвожаҳо, номвожаҳои сода, номвожаҳои сохта, номвожаҳои мураккаб, номвожаҳои ибораҳои осори Аҳмади Дониш бахшида шудааст.

Дар хулоса натиҷаи таҳлилу таҳқиқ ба тариқи фишурда аз рӯйи натиҷагирии таҳқиқ оварда шуда, феҳристи адабиёт фарогири номгӯйи адабиёти зарурии илмиест, ки миқдорашон ба 200 адад мерасад.

Гуфтан ҷои аз аст, ки ҳангоми мутолиа чанд вижагии муҳимми рисолаи илмӣ ба назар мерасад, ки аз инҳо иборатанд:

1. Фаслҳо ва зерфаслҳои диссертатсия ба мазмуну муҳтаво, мақсаду вазифа ва ҳадафҳои унвонҷӯ пурра мувофиқат мекунанд.

2. Дар фаслҳо ва зерфаслҳои рисола масъалаҳои баррасӣ мешаванд, ки аҳамияти баланди илмӣ доранд ва рисола навис тавонистааст, ки онҳоро дар пояи маводи ономастикӣ осори Аҳмади Дониш ба риштаи таҳқиқ кашад.

3. Зимни баррасӣ ба осори таҳқиқотии устодони варзидаи илми ватанию хориҷӣ таъя қарда, аз онҳо дар мавриди зарурат иқтибосҳо оварда, фикру ақидаҳои худро тақмилу тақвият додааст. Дар муқаддимаи кор зимни овардани асосҳои назариявии диссертатсия ба осори

донишмандоне ишора мешавад, ки саҳми онҳо дар таҳқиқи ономастикаи забони тоҷикӣ хеле назаррас аст.

4. Маводе, ки аз осори аллома Аҳмади Дониш баррасӣ мешавад, аҳамияти баланди илмӣ-назариявӣ ва амалӣ дошта, дар бобҳои кор антропониму топонимҳои таҳлилшуда фаровон буда, вобаста ба фаслҳо ва зерфаслҳо матраҳ мешаванд. Баъд ӯ пеш аз баррасӣ мисолҳои оварда аз осори насрии адиб мавриди таҳқиқ, калимаҳои таҳлилшуда бо ранги ғафси сиёҳ ишора мешаванд.

5. Ҳангоми шарҳу тавзеи таърихи баромади калимаҳо ба осори илмии муътамад таъя карда мешавад ва таҳлилу баррасиҳо бештар вижагиҳои илмӣ дошта, хулосаҳои унвонҷӯ мантиқӣ мебошанд.

6. Дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки баррасии маводи ономастикии осори Аҳмади Дониш ба таври бояду шояд тарроҳӣ гардида, фарогири маводи фаровон аст, ки он маводро метавон дар фарҳангҳои номшиносӣ чун намуна истифода кард.

7. Барои нишон додани ҷиҳатҳои луғавӣ ва маъноии маводи ономастикии осори насрии Аҳмади Дониш муҳаққиқ аз усулҳои санҷидашудаи синхронӣ ва диахронӣ истифода намуда, бо ин роҳ таҳаввулу тағйироти вижагиҳои луғавии маводи мазкурро муайян мекунад.

8. Маводи истифодашудаи илмӣ-назариявӣ ва маводи гирдовардаю баррасишуда аз осори мансурии Аҳмади Дониш гувоҳи он аст, ки муҳаққиқи ҷавон Шамсудинова М. А. техника ва роҳу равиши коркарди илмии маводи забониро хуб аз худ кардааст ва умед аст, ки дар оянда корҳои аз ин ҳам ҷиддитарро роҳандозӣ менамояд.

9. Бояд гуфт, ки дар забоншиносии тоҷик мавриди пажӯҳиш қарор додани маводи ономастикӣ дар пояи ин ӯ он асари таърихӣ чизи тоза маҳсуб меёбад ва диссертатсияи мавриди тақризо аз шумули ҳамин корҳои илмӣ доништан мумкин аст.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Шамсудинова Маҳтовбӣ Абдуалимова дар мавзӯи «Ҷанбаҳои назариявии ономастикаи осори бадеӣ (дар мисоли осори Аҳмади Дониш)»-ро дар ҳамин шакл ба анҷомрасида доништан мумкин аст ва муҳаққиқ масъалаҳои дар пеш гузоштаи худро хеле хуб ба сомон расонидааст. Забони диссертатсия фаҳмо ва равону барои ифодаи мафҳумҳои забоншиносӣ, хосатан бахшҳои ономастика-антропонимика, топонимика, оронимика, гидронимикаи он созгор аст.

Ногуфта намонад, ки диссертатсияи номбурда баробари дорои комёбиву муваффақиятҳо будан инчунин аз камбудихо низ орий нест, ки чанде аз онҳоро барои бештар гардидани муҳтавои диссертатсия дар оянда пешниҳод мекунем:

1. Хуб мешуд, ки дар унвони диссертатсия чузъи дар мисоли осори Аҳмади Дониш, ки дар қавсайн оварда шудааст, берун аз қавсайн ва дар радаи унвони мавзӯ илова карда мешуд.

2. Дар диссертатсия чо-чо андешву фарзияҳои илмӣ бидуни нишон додани манбаъ ба таври умумӣ баён карда шудааст. Инчунин матну мисолҳо дар шакли овониғории байналмилалӣ оварда нашудаанд. Зеро дар ономастика ва қисматҳои он – топонимика ва антропонимика истифодаи овониғории байналмилалӣ ҳатмист.

3. Дар овардани номгӯи адабиёт дар феҳрасти адабиёт низ яксони дида намешавад ва дар таҳияи он ба ғалатҳои техникӣ, имлоӣ роҳ дода шуда, зикри нодурусти он ва адабиёти ба мавзӯ рабт надошта оварда шудаанд, ки ин хилофи муқаррароти кори илмӣ аст. Хуб мешуд, ки номгӯи адабиёти соҳавӣ бештар ин чо оварда мешуд. Инчунин номгӯи на ҳама адабиёти дар бахши дараҷаи омӯзиши мавзӯ овардаву мавриди баррасӣ қарор гирифта дар феҳрасти адабиёт оварда шудааст.

4. Ҳангоми овардани иқтибосот аз фарҳангномаҳою осори илмии донишмандон, аксаран, суханони онҳо дар ноҳунак гирифта намешавад, ки ин боиси махлут шудани сухани муаллиф ва иқтибосот мегардад [саҳ. 21, 24 ва ғ.].

5. Дар таҳияи рисолаи илмии мавриди тақриз як даста ғалатҳои имлоӣ, техникӣ ва услубӣ роҳ ёфтаанд, ки ислоҳи онҳо ба ғоидаи кор хоҳад буд. Аз ҷумла дар саҳифаҳои аввали ҳам диссертатсия ва ҳам автореферат номи ихтисос саҳван назарияи забоншиносӣ оварда шудааст, ки шакли дурусти ихтисос назарияи забон аст [саҳ. 27, 28, 29, 78., 89 ва ғ.].

Албатта, ин камбудӣҳо зудислоҳшаванда буда, муҳтавои диссертатсияро коста нахоҳанд кард.

Бояд гуфт, ки камбудию норасоии номбаршуда, моҳият ва қимати илмии кори диссертатсионии муҳаққиқи ҷавон Шамсудинова Маҳтовбӣ Абдуалимова дар мавзӯи «Ҷанбаҳои назариявии ономастикаи осори бадеӣ (дар мисоли осори Аҳмади Дониш)»-ро ҳалалдор намесозад.

Хулоса, диссертатсияи тақризшаванда, ки ба баррасии вижагӣҳои луғавии сохтории маводи ономастикӣ осори мансури Аҳмади Дониш бахшида шудааст, дар забоншиносӣ, ҳосатан дар бахши ономастика дар қатори корҳои нахустин доир ба омӯхтани ономастикаи осори фалсафӣю таърихӣ ва маводи ономастикӣ охири асри XIX маҳсуб мешавад, аҳамияти маҳсули илмӣю назариявиро молик аст.

Автореферати диссертатсия ва мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА ФР ва КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

нашркардаи муаллиф мазмуну муҳтавои диссертатсияро инъикос мена-
моянд.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Шамсудинова Маҳтовбӣ Абдуалимова дар мавзӯи «Ҷанбаҳои назариявии ономастикаи осори бадеӣ (дар мисоли осори Аҳмади Дониш)» ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидаанд, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологияи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-036-и назди Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода оид ба ҳимояи диссертатсияҳои номзадӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.19. – Назария забон мебошад.

**Муқарризи расмӣ,
профессори кафедраи таърихи
забон ва типологияи ДМТ,
доктори илмҳои филологӣ**

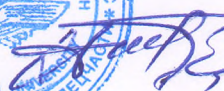

Ҳомидов Дилмурод Раҷабович

**Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе,
Хиёбони Рӯдакӣ 17, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
homidov65@mail.ru (+992) 907798265**

**Имзои профессори кафедраи таърихи забон ва типологияи ДМТ, доктори
илмҳои филологӣ Д. Р. Ҳомидовро тасдиқ мекунам.**

**Сардори раёсати кадрҳо ва
корҳои махсуси ДМТ**

Э. Тавқиев.

18 январи соли 2022